

Тема 4. Загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду

Цивільно-правова відповідальність — це встановлені законом юридичні наслідки за невиконання або неналежне виконання особою обов'язків, зобов'язань, що пов'язані з порушенням суб'єктивних цивільних прав другої сторони. Захист цивільних прав здійснюється в установленому порядку загальним судом, арбітражним або третейським судом. *Мета* цивільно-правової відповідальності — відновлення порушених майнових прав.

Цивільно-правовий проступок — правопорушення, вчинене у сфері майнових і певних немайнових відносин, що регулюються цивільним, трудовим, сімейним, фінансовим, екологічним та іншими галузями права.

Цивільно-правова відповідальність полягає в застосуванні до правопорушника (боржника) в інтересах другої сторони (кредитора) або держави установлених законом або договором правових заходів впливу, що має для нього негативні, економічно не вигідні наслідки **майнового характеру**, а саме:

- відшкодування збитків;
- виплата неустойки (штраф, пеня);
- відшкодування шкоди;
- виконання основних обов'язків.

Функції цивільно-правової відповідальності, які виконуються в сукупності:

- відновлююча;
- каральна (штрафна);
- виховна.

Цивільно-правову відповідальність поділяють на:

- залежно від підстав виникнення відповідальності:
 - **договірна** — виникає на підставі цивільно-правового договору. Має місце, коли одна зі сторін не виконала чи неналежно виконала умови договору. Міри договірної відповідальності можуть бути передбачені як законом, так і безпосередньо договором;
 - **недоговірна (або деліктна)** — виникає у випадку, якщо санкція застосовується до правопорушника, який не має договірних відносин з особою, якій завдано шкоди;
- залежно від характеру розподілу відповідальності між кількома боржниками розрізняють:
 - **дольова** (часткова) — кожен із боржників є відповідальним перед кредитором лише в тій частці, яка припадає на нього відповідно до законодавства;
 - **солідарна** — кредитор вправі притягти до відповідальності як усіх боржників разом, так і кожного з них окремого, причому як повністю, так і в частині боргу;
 - **субсидіарна** — спеціальний вид відповідальності, застосовується, коли у зобов'язанні беруть участь два боржника, один з яких є основним, а другий — додатковим, зазвичай додатковий боржник виступає з особою у зобов'язанні.

Особливості цивільно-правової відповідальності:

- головна мета — компенсація завданої шкоди;
- можливість добровільного відшкодування;
- позовний характер відповідальності;
- можливість притягнення до відповідальності за відсутності вини.

Зобов'язання з відшкодування шкоди - це такі цивільно-правові зобов'язання, в яких потерпіла сторона (кредитор) має право вимагати від боржника (заподіювана шкоди) повного

відшкодування протиправно заподіяної шкоди шляхом надання відповідного майна в натурі або відшкодування збитків.

Основною функцією зобов'язань із відшкодування шкоди є компенсаторно-відновлювальна функція, реалізація якої має забезпечувати особі, яка зазнала шкоди, відновлення її майнових та особистих немайнових прав і благ. Суб'єктом відповідальності є особа, яка заподіяла шкоду.

Потерпілий має право на збільшення розміру відшкодування шкоди, якщо його працездатність знизилася порівняно з тією, яка була у нього на момент вирішення питання про відшкодування шкоди (ст. 1203 ЦК). Принцип повного відшкодування шкоди може коригуватися також під впливом соціально-економічних чинників. З урахуванням обставин справи суд за вибором потерпілого може зобов'язати особу, яка завдала шкоди майну, відшкодувати її в натурі або відшкодувати збитки у повному обсязі (ч. 1 ст. 1192 ЦК). На випадки завдання моральної шкоди принцип повного відшкодування не поширюється, однак її відшкодування можливе поряд з відшкодуванням майнової шкоди.

Відповідно до положень Конституції України, зокрема статей 32, 56,62, і чинного законодавства фізичні та юридичні особи мають право на відшкодування *моральної (немайнової) шкоди*, заподіяної внаслідок порушення їхніх прав і свобод та законних інтересів.

Заподіяння моральної шкоди може бути правовим наслідком порушення зобов'язання (порушення банківської таємниці, ст. 1076 ЦК України), визнання правочинів недійсними (ст.ст. 215-236 ЦК). Розмір відшкодування встановлюється судом і не може визначатися умовами договору (ст. 23 ЦК).

Підставою для відшкодування моральної шкоди є факт заподіяння особі фізичного болю та страждань або душевних страждань, або приниження честі, гідності, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Моральна (немайнова) шкода - це такі наслідки правопорушення, що не мають економічного змісту і вартісної форми. Моральна шкода відшкодовується незалежно від вини того, хто її завдав (ч. 2 ст. 1167 ЦК). Однак вищезазначений припис фактично нівелюється подальшим змістом самого ЦК, оскільки всі статті гл. 82, де йдеться про настання відповідальності незалежно від вини того, хто завдав шкоду (ст. 1173-1175, а також ст. 1176,1187), використовують термін "шкода", а не "майнова" чи "моральна" шкода. Це означає, що диспозиції ст. 1173-1175 ЦК також охоплюють і моральну шкоду, впроваджуючи правило про безвинну відповідальність за її завдання.

Моральна шкода відшкодовується одноразово грошми, іншим майном або в інший спосіб, однак згідно з ч. 1 ст. 1168 ЦК вона може бути відшкодована також і шляхом здійснення щомісячних платежів, якщо її завдано каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я.

Зменшення або втрата майна потерпілого тягне за собою виникнення майнової шкоди, а особистого блага - немайнової шкоди. Обсяг відшкодування за загальним правилом повинен бути повним. Шкода може відшкодовуватися у вигляді: відшкодування збитків; відшкодування в натурі.

Збитки - грошове вираження майнової шкоди, котра поділяється на дві частини: реальна шкода, яка полягає в зменшенні (пошкодженні або знищенні) майна потерпілого (ст. 22 ЦК); упущена вигода.

Відповідно до правил обрахування розміру збитків, якщо інше не передбачене законом або договором, розмір збитків, що підлягають відшкодуванню потерпілому, визначається відповідно до реальної вартості втраченого майна на момент розгляду справи або виконання робіт, необхідних для відновлення пошкодженої речі (ст. 1192 ЦК). Особа, яка висуває вимоги про відшкодування шкоди в обсягах, що значно перевищують розумні межі, може бути визнана особою, що зловживає своїм правом (у відповідній частині) з наміром завдати шкоди іншій

особі (ст. 13 ЦК). Повне відшкодування шкоди також передбачає відшкодування і моральної шкоди (статті 1167-1168 ЦК).

Вина потерпілого не враховується у разі відшкодування додаткових витрат (ст. 1195 ЦК), у випадках відшкодування шкоди, завданої смертю годувальника (ст. 1200 ЦК), та у разі відшкодування витрат на поховання (ст. 1201 ЦК). Проблема вини у цивільному праві завжди була і залишається однією з найбільш актуальних, складних, а тому дискусійних. Вирішувати питання про вину та невинуватість необхідно шляхом аналізу ставлення особи до своїх справ та обов'язків. Невинуватою ж особа визнається, якщо вона доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання (ч. 1 ст. 614 ЦК). Відсутність своєї вини доводить особа, яка завдала шкоди.

Залежно від того, яким саме чином особа керувала своєю поведінкою чи ставилася до її зовнішнього вияву, у зобов'язаннях з відшкодування шкоди існують дві форми вини: умисел і необережність.

Порядок відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я або смертю потерпілого визначений у ст. 1202 ЦК. Стягнення додаткових витрат, передбачених ч. 1 ст. 1195 ЦК, може бути здійснене наперед у межах строків, встановлених на основі висновку відповідної лікарської експертизи, а також у разі необхідності попередньої оплати послуг і майна (придбання путівок, оплата проїзду, оплата спеціальних транспортних засобів тощо).

Неповнолітні особи можуть завдати шкоду людям своїми діями, іноді бути винними в невиконанні якогось зобов'язання. У цьому випадку постає питання про цивільну відповідальність неповнолітнього. Така відповідальність має свої особливості.

Цивільний кодекс України

Ст. 31... Малолітня особа не несе відповідальності за завдану нею шкоду.

Ст. 1178. Шкода, завдана малолітньою особою (яка не досягла 14 років), відшкодовується її батьками (усиновлювачами) або опікуном чи іншою фізичною особою, яка на правових підставах здійснює виховання малолітньої особи, - якщо вони не доведуть, що шкода не є наслідком несумлінного здійснення або ухилення ними від здійснення виховання та нагляду за малолітньою особою...

За шкоду, вчинену малолітнім, віком до 14 років, відповідають батьки. У віці 14-18 років неповнолітній, який одержує зарплату, стипендію, має власне майно, сам відшкодовує збитки. Якщо названих джерел не вистачає, батьків притягають до **субсидіарної відповідальності** і вони доповнюють кошти неповнолітнього, субсидують його. Неповнолітній віком 15-18 років може власною працею відшкодувати завдану шкоду.